

ХОРИЖИЙ ТАЛАБАЛАРДА МОСЛАШУВ МУАММОСИ

Авазязова Дилфуза Шавкатовна

Маъмун Университети НТМ “Психология” кафедраси ўқитувчиси

Аннотасия: Замонавий жамиятнинг ўзига хос хусусиятларидан бири - бу инсонлар ҳаётига кириб борадиган ва уларнинг фаолият хусусиятларига сезиларли таъсир кўрсатадиган глобаллашув жараёнларидир. Глобаллашувнинг намоён бўлиши турли маданий тизимларнинг ўзаро кириб боришини, шахснинг ҳаракатчанлигини, яъни дунё бўйлаб ҳаракатланиш эркинлигини ўз ичига олиб, хорижий таълим муассасаларида таълим олиш имкониятларини кенгайтирди. Хорижий талабалар таълим олиш асносида янги шароитларга психологик мослашиш муаммоси билан тўқнашиб, бу муаммони ҳал қилиш нафақат университетда ўқишнинг муваффақиятли ва самарали бўлишига, балки умуман шахснинг психологик фаровонлигига ҳам ўз таъсирини кўрсатади.

Калит сўзлар: Глобаллашув, таълим, ижтимоий-психологик мослашиш, психологик фаровонлик, ижтимоий муҳит, кадриятлар тизими, эҳтиёж, мотив.

Мослашиш талаба учун фаол ҳаёт кечириш учун асос ва зарурий шартдир. Хорижий талабалар янги ижтимоий муҳитга қанчалик тез мослашса, унинг машғулотларни ўзлаштириши шунчалик интенсив бўлади.

Кўпгина тадқиқотлар шуни кўрсатадики, университетда ўқишнинг янги шароитларига мослашиш даврининг мураккаблиги маҳаллий талабалардан кўра хорижий талабаларда биров мураккаброк кечади[3]. Янги нотаниш шароитларга мослашиш бундай вазиятда хавфсизлик ва мос йўналишни таъминлайдиган психологик механизмларни шакллантиришни назарда тутати.

Хорижий талабаларнинг мослашиш даври шунинг билан қийинчилик туғдирадики, уларнинг ҳар бири ўзлари тарбияланган муҳит таъсирида шаклланган ҳаётий позицияга ва кадриятлар тизимига эга бўлиб, ҳар бирининг ўзига хос этник, миллий-руҳий хусусиятлари бор. Улардаги мослашув жараёни кўп қиррали бўлиб, бир нечта мослашув турларини ўз ичига олади:

- ✓ индивидуал психологик;
- ✓ ижтимоий психологик;
- ✓ этнопсихологик;
- ✓ маданий;
- ✓ коммуникатив;
- ✓ физиологик[4].

Психологик мослашув бўйича асосий ёндашувларга мурожаат қиладиган бўлсак, шахснинг жамиятда мавжуд бўлишга, ушбу жамият талабларига мувофиқ ўз эҳтиёжлари, мотивлари ва манфаатларига мослашишга қаратилган фаолияти сифатида кўриладиган тушунча эканлигини кўришимиз мумкин. Психологик мослашув шахс субъективлигининг атрибутларидан бири бўлиб, инсоннинг ташқи дунё билан ўзаро таъсирлашуви натижасида юзага келадиган қарама-қаршиликларни ҳал қилиш механизмидир. Бу инсоннинг пасив мослашувини эмас, балки унинг атроф-муҳит билан фаол ўзаро таъсирини, ўзини-ўзи сақлаш ва ўзини ривожлантириш имкониятларини англатади.

Хорижий талабалардаги психологик мослашув муаммоси улар тушган янги ижтимоий муҳит билан боғлаган ҳолда ўрганилган. Ижтимоий-психологик мослашувнинг энг таниқли моделларидан бири W.Searle va C.Ward томонидан таклиф қилинган замонавий талаба ёшларнинг хорижда таҳсил олишидаги маданиятлараро моделдир. Ушбу психологлар ўзларининг моделида психологик ва ижтимоий-маданий мослашувни фарқ қиладилар.

Психологик мослашув билан ҳаётдан қониқиш ва психологик фаровонлик боғлиқ бўлиб, бу боғлиқлик шахсият, ҳаётдаги ўзгаришлар, муаммоларни енгиш услублари ва ижтимоий қўллаб-қувватлашга таъсир қилади.

"Инсоннинг янги маданий муҳит шароитларига психологик мослашуви" тушунчасини аниқлаштириш учун "психологик мослашув" тушунчасини аниқлаштириб олиш керак бўлади. Юқорида таъкидлаб ўтганимиздек, психологик мослашув деганда инсон ўз ҳаёти ва фаолиятининг турли соҳаларидаги янги ёки ғайриоддий шароит ва қадриятларга, маълум бир жамиятда қабул қилинган касбий ёки ижтимоий муносабатлар тизимларига мослашиш жараёни тушунилади. Бу ерда биз психик фаровонлик ёки қониқиш ҳақида, шунингдек, ижтимоий-маданий мослашувда эса жамиятга интеграция қилиш қобилятини, яъни муайян ижтимоий-маданий муҳитда омон қолиш учун атроф-муҳит билан ўзаро алоқада бўлишга ёрдам берадиган бир қатор кўникмаларни шакллантириш ва ривожлантиришни англашимиз лозим бўлади.

Тадқиқотимиз Ўзбекистон университетларида таҳсил олаётган хорижий талабаларнинг психологик мослашуви муаммосига бағишланган бўлиб, ҳозирги вақтда хорижий талабалар учун Ўзбекистонда таълим олиш истаги устувор вазифалардан бири бўлиб қолмоқда. Шу билан бирга, уларнинг нотаниш маданий муҳитга интеграциялашуви ва янги шароитларга мослашиш зарурати шахснинг ресурсларига қатъий талаблар қўяди ва психологик мослаша олмаслик хавфини оширади.

Шахснинг психологик мослашув муаммоси бўйича қилинган тадқиқот ишларида, бу жараённинг учта асосий жиҳатини ажратиб, шу асосда ўрганилганлигини қайд қилиш мумкин.

Биринчи жиҳат сифатида, шахснинг ўзгарувчан шароитларга мослашишини таъминлашда ички омиллар бўлиб хизмат қилувчи шахсий хусусиятларни кўрсатиш мумкин. Бу борадаги тадқиқотларни А.А.Реан, Ж.Барри, Т.Д.Грейвес, А.Кеннеди каби олимлар олиб борганлар.

Иккинчи жиҳат – шахснинг психологик мослашув жараёнларига ижобий ёки салбий таъсир кўрсатадиган ташқи муҳит шароитларини ифодаловчи ташқи омиллар бўлиб, К. К.Платонова, Э.В.Сайко, Чен Жиан Вен, И.Дабикер бу борада ўз тадқиқотларини олиб боришган.

Учинчи жиҳат-В.М.Воловик, Ф.В.Березин бўйича мослашиш механизмлари, яъни шахснинг атроф-муҳит билан ўзаро таъсири асосида ётадиган ва унинг ўзгарувчан шароитларга мослашиш алгоритмларини аниқлайдиган жараёнлардир.

А.Г.Маклаков физиологик, психологик, ижтимоий мослашувни мослашувнинг ўзаро боғлиқ даражалари сифатида, шунингдек, мослашувнинг алоҳида турлари сифатида ҳам кўриб чиқади, бу учала даражада ҳам мослашишни таъминлайдиган маълум физиологик ва психологик механизмларнинг мавжудлигини таъкидлайди [5].

Бугунги кунга келиб, К.Уорд ва Ж.Берри томонидан ишлаб чиқилган маданий мослашув назарияси хорижда кенг миқёсда тан олинган бўлиб, у психологик мослашув ва ижтимоий-маданий мослашувга бўлинади. Психологик мослашув шахснинг руҳий ва жисмоний саломатлик ва фаровонлик, субъектив бахт туйғусига асосланган. Ижтимоий-маданий мослашув маҳаллий муҳитга мослашиш, маҳаллий аҳоли билан мулоқот қилиш қобилятини акс эттиради[6].

М.А.Иванова, Н.А.Титкова, В.Ширяева бўйича, мослашиш жараёни барча талабалар учун муҳимдир, аммо хорижий талабалар учун мослашиш кўпроқ академик кўрсаткичларни

муваффақиятли бўлишини, ўқув муҳити билан алоқаларни ва қулайлик даражасини белгилайди.

И.В.Ширяеванинг сўзларига кўра хорижий талабаларнинг мослашиши педагогик тизимнинг барча таркибий қисмларига, педагогик мақсадларга хисса қўшишга нисбатан барқарор хулқ-атворнинг шаклланишидир[1]. У хорижий талабаларнинг янги муҳитга мослашиш босқичларини тил, ижтимоий-маданий, ташкилий-ўқув жараёнларига боғлиқ қуйидаги хусусиятларини ёритиб берган:

- талабалар муҳитига кириш;
- янги жамоанинг асосий меъёрларни ўзлаштириш ва ўз хулқ-атвор услубини ривожлантириш;
- ўз касбига нисбатан ижобий муносабатни шаклланиши, “тил тўсиғини” енгиш, академик тенглик туйғусини кучайтириш[1].

Хорижий талабаларнинг ижтимоий-психологик мослашуви муаммоларини ўрганишга С. Бочнер (S.Bochner) томонидан ишлаб чиқилган "маданий зарба" (culture shock) назарияси катта хисса қўшди.

Кўпгина олимлар талабалардаги мослашиш билан боғлиқ қийинчиликларни талабаликнинг биринчи босқичида кўриб чиқадилар[7],[8]. Ушбу олимларнинг тадқиқотларини умумлаштирган ҳолда талабалар учрайдиган қийинчиликларни гуруҳларга бўлиш мумкин:

- шахснинг ўзини янги муҳитда топиши билан боғлиқ психофизиологик қийинчиликлар бўлиб, бу доирада физиологик (иқлим, озиқ-овқат) ва психологик (эмоционал зўриқишлар) каби муаммоларни санаш мумкин.
- тилни етарлича билмаслик, таълим тизими ва ўқитишни ташкил этишдаги фарқлардан келиб чиқадиган таълим ва когнитив муаммолар;
- ижтимоий-маданий тўқнашувлар билан белгиланадиган ижтимоий-маданий тўсиқлар;
- макон, кўп миллатли таълим доирасидаги тил тўсиғининг мавжудлиги, гуруҳий муносабатларда кундалик мулоқотларда муаммоларни енгиб ўтиш зарурати.

Университетларда бўлажак мутахассисни хар томонлама тайёрлаш учун хорижий талабаларнинг маданиятлараро самарали мослашувини таъминлашга қаратилган захиравий имкониятларини ривожлантиришга алоҳида эътибор берилади. Талабаларнинг маданиятлараро мослашувида коммуникатив, когнитив, мотивацион, бошқарувчи, психологик жиҳатларни санаб ўтиш мумкин[2].

Бу борада, психологик жиҳатига тўхталиб ўтадиган бўлсак, Олий таълимда талабанинг психологик қулай ҳаётини шакллантириш, шахснинг ҳиссий имкониятларини рўёбга чиқариш, юксак ҳисларини намоён қила олиши учун шароитларни яратишни англатади. Турли маданий тизимлардаги таълим муҳити ва шу муҳитда муносабатларни куриш, талабалар ҳаётига сезиларли ҳиссий юкни олиб келади ва ундан доимий равишда ўзини ўзи такомиллаштиришни талаб қилади.

Хулоса ўрнида шуни айтишимиз мумкинки, хорижий талабаларнинг мослашувининг осон бўлиши унинг таълим олишидаги муваффақиятларни таъминлашда, ўзини шахс сифатида шакллантиришида асосий омил бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Shiryaeva I.V. Features of adaptation of foreign students to the educational process in a Soviet university. Leningrad, 1980. 93 p.
2. Казаренков, В. И. Развитие у студентов потребности в межкультурном взаимодействии / В. И. Казаренков, Т. Б. Казаренкова // Вестн. РУДН. Серия «Психология и педагогика». – 2010. – № 1.

3. Васильев Ю.С. Проблемы адаптации. - СПб.: СПб ГТУ, 1999. – 230 с.
4. Дрокина С.В. Влияние культуры общения преподавателей на успешность психологической адаптации студентов: Материалы Всероссийского семинара. Том 2.- Томск: Издательство ТПУ, 2008. – С. 51-54.
5. Маклаков А.Г. Личностный адаптационный потенциал: его мобилизация и прогнозирование в экстремальных условиях // Психологический журнал. 2001. Т. 22. № 1. С. 16-24.
6. Berry J.W. Psychology of acculturation // In: J.Bernan, Cross-cultural prespective: Nebraska symposium on mativation. Lincoln: University of Nebraska Press, 1990. P. 201-234.
7. Кошелева Е.Ю., Пак И.Я., Чернобыльски Э. Этнопсихологические особенности модели обучения китайских студентов [Электронный ресурс] // Современные проблемы науки и образования. 2013. № 2. URL: <https://science-education.ru/ru/article/view?id=8695> (дата обращения: 15.04.2021).
8. Лондаджим Т. Социокультурная адаптация: сущность и функции // Альманах современной науки и образования. 2011. № 11(54). С. 109–112.